

**INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA MILLIY VA MADANIY  
XUSUSIYATNI IFODALOVCHI BIRLIKLAR**

*To'xtamurodova Asilaxon Abdulla qizi*

*O'zbekiston Davlat Jahon Tillari Universiteti*

*Magistratura bo'limi Lingvistika ingliz tili 2-kurs talabasi*

*Toshkent shahar Bektemir tumani*

*337-sonli umumta'lim maktabi ingliz tili*

*fani o'qituvchisi. Telefon raqami. +998935246111*

*Ilmiy rahbar: Tursunov Elmurod Umurzoqovich*

*O'zDJTU Ingliz tili nazariy aspektlari №1 kafedrasida katta o'qituvchisi*

**Annotatsiya:** Ushbu maqolada Ingliz va O'zbek tillarida milliy va madaniy xususiyatni ifodalovchi birliklar haqida ma'lumotlar berilgan.

**Kalit so'zlar:** Tilshunoslik, maqol, etnopsixolingvistika, lingvokulturologiya, milliy, til, ingliz tili, milliy va madaniy birliklar.

Madaniy tilshunoslik XX asrning 90-yillarida shakllangan yosh, jadal rivojlanayotgan tilshunoslik fanidir. Yangi fanning o'rganish sohasi dunyoning lingvistik va konseptual rasmlari, shuningdek, milliy til madaniyatlari g'oyalarida o'z ifodasini topgan til-madaniyatga aylandi. Inson madaniy muhitga ramziy tarzda singib ketadi, lisoniy material esa madaniyatning haqiqiy posboni sifatida e'tirof etiladi. Ushbu maqolaning dolzarbligi va yangiligi lingvokulturologiyaning bir qator asosiy toifalarini va ularning asosiy xususiyatlarini taqdim etish va tahlil qilishga urinish bilan belgilanadi.[1]

Madaniyatlararo muloqot muammosini milliy ongning muloqoti muammosi sifatida zamonaviy talqin qilish V. fon Gumboldtning klassik g'oyasiga borib taqaladi: «Turli tillar bir xil narsaning har xil belgilari emas, balki turli xil qarashlardir. Undan, har bir tilning o'ziga xos dunyoqarashi bor". Madaniyat orqali til lingvomadaniyatlarni o'z tashuvchilari ongiga olib keladi; bu vektor (til A madaniyat A ong) lingvokulturologiya va antropologik tilshunoslikning boshqa sohalari (kognitiv lingvistika, etnolingvistika, lingvomadaniyatshunoslik va boshqalar) o'rtasidagi tub farq sifatida ko'riladi. Lingvomadaniyatda qanday madaniy ekanligi ko'rib chiqadigan bo'lsak, ma'nolar tilda "tarqalgan", ya'ni madaniy birliklarning leksiklashuv usullari. Lingvomadaniyatning asosiy ob'ekti til va madaniyat o'rtasidagi munosabatlarning ayrim turlari sifatida lingvomadaniyatlar deb qaralishi kerak. Tadqiqot maqsadlaridan kelib chiqqan holda, lingvomadaniyatni milliy tilda yaratilgan va etnomadaniyat va o'z-o'zini anglashni modellashtiruvchi matnli asarlar yig'indisi sifatida ko'rish mumkin. Boshqa tomondan, lingvomadaniyatni tilda ob'ektivlashtirilgan va "o'qilishi mumkin

bo'lgan" hodisalar va madaniyat mahsulotlari to'plami sifatida tushunish mumkin. Lingvomadaniy tahlil yo butun lingvomadaniyat sifatida, yoki uning bir parchasi - semantik izolyatsiyaga ega bo'lgan ma'lum bir lingvomadaniy tipdagi alohida lingvomadaniy soha sifatida amalga oshiriladi. Lingvomadaniyatning bevosita predmeti lingvomadaniyatning bir qismi yoki lingvomadaniy soha bo'lishi mumkin.[2]

Lingvomadaniyatning qiziqish doirasiga ramziy ma'noga ega bo'lgan va madaniy ma'lumotlarni aks ettiruvchi har qanday til birliklari (frazologik birliklar, metaforalar, maqollar va boshqalar) kiradi. Til madaniyatlarining milliy o'ziga xosligini o'rganish samaradorligi uchun ularga butun lingvomadaniy makonni shartli ravishda "ma'nolar nurlari" - tushunchalarga ajratuvchi kontseptsiya sohasi prizmasi orqali qarash mumkin. Lingvomadaniy birliklar dastlab bitta semiotik tizimga - tilga tegishli bo'lmasligi, balki madaniyatning turli bo'limlarida: afsonalar, marosimlar, marosimlar, xurofotlar, stereotiplar, nutq xatti-harakatlarida va hokazolarda mujassam bo'lishi juda muhimdir. terminologik tizim, bu uning ikkita tarkibiy fanlari - tilshunoslik va madaniyatshunoslik yig'indisi natijasi bo'lmaydi. Shuni e'tirof etish kerakki, tilshunoslarning terminologiya holati haqidagi umumiy tashvishi lingvokulturologiyani ham chetlab o'tmadi: uning kategoriyaviy apparatini tartibga solish va evolyutsiya qilish hali tugallanmagan. Asosiy tushunchalar ro'yxati va ularning sinonimiyasining nisbiy noaniqligining sababi bizning fikrimizcha, qisman tadqiqot predmetining noaniqligidadir, chunki, yuqorida aytib o'tilganidek lingvokulturologlarning diqqat-e'tibori ob'ekti - madaniy jihatdan belgilangan lingvistik birliklar. Shu munosabat bilan shuni ta'kidlash kerakki, til birliklarining madaniy belgilarini belgilash mezonlarini afsuski, aniqlash qiyin, chunki deyarli har qanday til birligi madaniy ahamiyatga ega ma'lumotlarni o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, uni amalga oshirishning turli usullari mavjud.[3] Va shunga qaramay, leksemalarning semantik mazmuni va ularning kontekst aloqalarini tahlil qilib, madaniy ma'nolar haqida maksimal ma'lumot olishimiz mumkin. Turli madaniyat vakillari o'rtasida samarali muloqotni ta'minlash uchun til to'sig'ini bartaraf etish etarli emas. Milliy o'ziga xos rangga ega bo'lgan madaniyat tarkibiy qismlariga kamida quyidagilar kiradi: an'analar (yoki madaniyatning barqaror elementlari), shuningdek urf-odatlar (madaniyatning "ijtimoiy-me'yoriy" sohasidagi an'analar sifatida belgilanadi) va marosimlar (bajarish). Ushbu tizimdagi dominant bilan ongsiz ravishda tanishish funktsiyasi tartibga solish talablari); an'analar bilan chambarchas bog'liq bo'lgan kundalik madaniyat, buning natijasida uni ko'pincha an'anaviy-kundalik madaniyat deb atashadi; kundalik xatti-harakatlar (ma'lum bir madaniyat vakillarining odatlari, ma'lum bir jamiyatda qabul qilingan muloqot normalari), shuningdek, u bilan bog'liq bo'lgan mimik va pantomimik (kinesik) kodlar, ma'lum bir lingvomadaniy hamjamiyatning tashuvchilari tomonidan qo'llaniladi; Atrofdagi dunyoni idrok etishning o'ziga xos xususiyatlarini, ma'lum bir madaniyat vakillarining tafakkurining

milliy xususiyatlarini aks ettiruvchi "dunyoning milliy rasmlari"; muayyan etnik guruhning madaniy an'alarini aks ettiruvchi badiiy madaniyat. Milliy til va madaniyat sohibining ham o'ziga xos xususiyatlari bor. Madaniyatlararo muloqotda kommunikantlarning milliy xarakterining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish kerak. ularning emotsional qiyofasining haykalchasi, tafakkurning milliy-o'ziga xos xususiyatlari». Ilmiy paradigmalarning o'zgarishi kognitiv tilshunoslik, etnolingvistika, etnopsixolingvistika, lingvokulturologiya kabi yangi tilshunoslik fanlarining rivojlanishi bilan bog'liq. Lingvomadaniy nazariyasi boshqa lingvistik va tillararo nazariyalarning metodologik yondashuvlari bilan uyg'unlashib, tilshunoslik nazariyasini ochib berishga imkon beradi. til va madaniyat o'rtasidagi yashirin aloqalarning mohiyati. Tilshunoslik fanlarining rivojlanishi tarjima fanida ham o'z ifodasini topdi. Tarjima tillararo emas, balki madaniyatlararo muloqot sifatida qarala boshlandi. Yangi ilmiy yondashuvlar lingvistik shaxs va uni madaniy kontekstda shakllantirish shartlarini ayniqsa "ta'kidladi". Madaniy va lingvistik kompetentsiya bir-biriga mos kelmaganligi sababli, lingvistik kompetentsiyaning madaniy kompetentsiyaga "o'tishi" lingvistik belgilarning madaniy kod nuqtai nazaridan talqin qilinishiga asoslanadi. Lingvomadaniyning yangi ilmiy fan sifatida, lingvistik va mintaqaviy tadqiqotlar bilan ob'ektni o'rganish tamoyillariga sezilarli darajada mos keladi, bir qator xususiyatlar bilan tavsiflanadi, ulardan eng muhimi quyidagilardir:

1. Madaniy tilshunoslik - filologiya va boshqa gumanitar fanlar sohasidagi tabiiy daraja. Bu madaniyat va tilshunoslikni o'rganuvchi ijtimoiy fanlar bilan chegaradosh bo'lgan sintezlash tipidagi ilmiy fan bo'lib, til o'qitishning hosila bo'lib chiqadigan jihati emas.

2. Lingvomadaniyning asosiy ob'ekti - madaniyat va tilning faoliyat ko'rsatish jarayonidagi munosabatini o'rganish va bu o'zaro ta'sirni yagona tizim yaxlitligi sifatida talqin qilishdir. Asosiy muammolar uslubiy (falsafiy) va filologik (lingvistik va boshqalar). Mustaqil bilim yo'nalishi sifatida tanlanishini asoslovchi lingvokulturologiyaning mazmuni o'z predmeti sifatida til aloqasi tizimida qayta ishlab chiqariladigan va madaniy qadriyatlarga asoslangan aniq tarixiy jamiyat borligining milliy shakllariga ega bo'lishi kerak.

Demak, tarjimaning lingvomadaniy modeli "til - madaniyat - shaxs" triadasi kontekstidagi yangi ilmiy paradigma bilan bog'liq bo'lib, tillararo va lingvistik vositachilikning bir turi sifatida qaraladigan tarjima jarayonini amalga oshirish yo'llarini qamrab oladi. madaniyatlararo muloqot, uning ijtimoiy maqsadi (tarjimasi) milliy va madaniy xususiyatlarni tilda ifodalash nuqtai nazaridan kognitiv maqsadlarda ma'lumot almashishdir. Modelda tarjimaning lingvistik va madaniy birliklari ajratiladi - manba tildagi va qabul qiluvchi tildagi matnlarni qabul qiluvchilarning ichki kontekstlarini taqqoslashda topilgan madaniy hodisalar bilan taqqoslanadi. Muloqotda o'zaro tushunish uchun asos sifatida tegishli madaniyatda o'rnatilgan turli bilimlarning

talqinlari to'plami. Masalan, lingvomadaniy voqeliklarga botir so'zi misol keltirsak, u jasur va botir jigit - yigitni tavsiflovchi faol lingvistik element sifatida ishlaydi. Turkiy tilli xalqlar orasida botir - doston qahramoni, uning mashhur nomi va qahramonliklari xalq ertaklarida tarannum etilgan, xalq hayoti, xalq falsafasi, etnik madaniyatning eng xarakterli va boy paradigma va hodisalarini aks ettirgan, uning ruhini jamlagan. Ertak qahramonlari obrazi turli badiiy vositalar yordamida o'rganilayotgan tilning milliy-madaniy o'ziga xosligini ochib beradi. Albatta, tarjimada lingvomadaniy voqeliklardan foydalanish chet ellik kitobxonlar o'rtasida ma'lum milliy shartli assotsiatsiyalarni yuzaga keltiradi. hissiy idrok darajasi. Mening fikrimcha, tarjimaning lingvomadaniy modelining mazmun-mohiyati matn talqini bilan bog'liq bo'ladi.

So'z sa'natining mahsuli sifatida maqollar ham badiiyat hodisasidir. Ularda bir so'zning o'nlab ma'no qirralari, badiiy tasvir vositalari, poetik ko'chimlarning barcha namunalarini uchratish mumkin. Maqollar so'z sa'nati mahsuli sifatida o'z ma'noda qo'llanilishi mumkin. Shuning uchun ularda badiiy-tasviriy vositalarning xilma-xil shakllariga duch kelamiz. Maqollar ketma-ket kelganda, biri ikkinchisini inkor etgandek, bir-biriga ziddek tuyulishi mumkin. Aslida esa qo'llanish vaziyatga qarab turli-tuman ma'no-mazmunni ifodalaganligini unutmaslik kerak.

Quyidagi maqollarga e'tibor qiling:

Masalan:

Ko'pni yomonlagan ko'muvsiz qolar, Ko'pni yomonlagan ko'milar.

Yoki :

Hisoblashgan do'st emas, Hisobli do'st ayrilmas.[4]

Maqollar to'plami bir zabt bilan o'qib chiqiladigan asar emas. Unga barcha soha kishilari turli munosabat bilan har doim, har kuni murojaat qilishlari mumkin. Ana shunda to'plam unga murojaat qiluvchilarning biror-bir hojatini chiqara olsa, tuzuvchilar o'z maqsadlariga erishgan bo'ladilar.[2] Yana bir misol qilib, O'tkir Hoshimovning "Ikki eshik orasi" asarida keltirilgan maqollar tahlilini ko'rib chiqsak bo'ladi:

Haqiqat osmonda kaliti yerda.

All doors are open for everyone.

Izoh: agar bu hikmatli so'zni - "The truth is in the sky, but the sky is in the land" deb tarjima qilsak, ma'no va stilistik funksiyalarining buzulishiga olib keladi. Tasviriy ifoda yordamida "All doors are open for everyone" shaklida tarjima qilamiz.

Mehr - ko'zda.

Out of sight - out of mind.

Izoh: Ikki so'zdan iborat bo'lgan bu hikmatli so'zni na so'zma-so'z, na kalka orqali tarjima qila olamiz. Faqatgina ingliz tilida mavjud muqobil variantlar orqali qila olamiz. Bunda ikki tilda ham ma'no va stilistik uyg'unlik mavjud.

Oyning o'n beshi yorug', o'n beshi qorong'u.

Every cloud has a silver lining.

Izoh: Maqolda adikvatlikni saqlash uchun, muqobil variantlar yordamida tarjima qilish maqsadga muvofiq bo'ladi. Maqoldagi har oyda yuz beradigan yorug' va qorong'u tunlar antonimlar sifatida ishlatilib, har bir ishning yaxshi va yomon tarafi ifodalanadi. Bu esa yaqqoslanayotgan tilda mavjud - bulutning kumushrang chizig'i orqali ifodalanadi.

Shirin yolg'ondan achchiq haqiqat yaxshi.

Unpalatable truth is better than sweet lie.

Izoh: Bir-biriga ma'no va stilistik funktsiya va son jihatdan mos bo'lib, leksik tarkibi jihatdan bitta yoki ikkita komponentlari bilan farq qiladigan ekvivalentlar orqali tarjima yuzaga kelgan. O'zbek tilida ko'proq avlodlar merosi davomiyligi nazarda tutilsa, ingliz tilida esa ustoz-shogirdlik va avlodlar munosabati nazarda tutiladi.

Sabrning tagi sariq oltin. Deligance is the mother of success.

Izoh: Bu maqolda to'g'ridan-to'g'ri tarjima amalga oshirilgan. Ma'no jihatdan ham bir-biriga mos.

Mol egasiga o'xshamasa harom o'ladi. Like master like man.

Izoh: Soxta muqobil variantlar orqali tarjimada muqobillik saqlangan, ya'ni o'zbek tilidagi maqolda hayvon obrazi orqali insoniy xislatning yoki xarakterning ifodalanishi, ingliz tilida esa inson obrazi nazarda tutiladi. Ular o'xshash ko'rinsada stilistik jihatdan farq qiladi. ("Ikki eshik orasi" O'tkir Hoshimov, Toshkent G'ofur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti 1989-yil 356-bet)

Ot aylanib qozig'ini topadi.

Every bird lives its own nest.

Izoh: Bu maqolda biz tarjimaning muqobil variantlar yordamida amalga oshirilganini kuzatishimiz mumkin. Bu yerda har bir tilning obrazli ifodalari turli xil bo'lsada, ma'no va stilistik funksiyalari o'xshash. Maqol har ikki tilning o'z obrazli ifodalari orqali tasvirlangan.

Yaxshilik ham yomonlik ham javobsiz qolmaydi.

One good turn deserves another.

Izoh: Bu maqolda maqol tarjimasining qiyosiy turidan foydalanilgan. ("Ikki eshik orasi" O'tkir Hoshimov, Toshkent G'ofur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at

Oshing halol bo'lsa ko'chada ich.[5]

You are honest, go with pride.

Izoh: Bu maqolda maqol turlarining to'g'ridan-to'g'ri usulidan foydalanilgan. [3]

Ma'lumki har bir xalq o'z e'tiqodi, milliy hususiyati, o'ziga xos fantastik obrazlari, turli tuman ko'chma manoli birikmalari uchun asos qilib olingan misollari bor. Shu kabi V.S.Hekspir asarlaridagi maqol va matalarda ham yuqoridagi jihatlar o'z ifodasini topgan. Tillardan tillarga tarjima qilish mumkinligini asoslaydigan narsa jahon xalqlari garchi turli tuman tillarda so'zlashsalar, ammo ularning taffakkur

qonunlari bir xildir. V.S.Hekspir asrlaridagi maqol va matallar ham o'z davri turmushining xalq taffakkuri asosida yuzaga degan tushunchalarni o'zida mujassam qiladi.[5] E. V. Kuxareva arab va rus maqollari bo'yicha tadqiqotlar olib borib, shunday xulosa qiladiki, aksariyat maqollar mavzu va xolatlariga nisbatan umumiylikka ega ekan. Bu umumiylikni paremiologlar turlicha asoslar ekanlar: bir guruh olimlar maqollardagi o'xshashlikni etnik kelib chiqish va qarindoshligi bilan asoslasa, boshqa olimlar yangi maishiy va ma'daniy aloqalarning kirib kelishi va qabul qilinishida deydilar, uchunchi guruh olimlari esa tarixiy rivojlanish pog'onalari natijasi va g'oyalar uyg'unligida deb asoslaydilar. "Universaliya" atamasi lotincha "universalis" so'zidan olingan bo'lib, "umumiy", degan ma'nolarni anglatadi va u deyarli barcha tillardagi xususiyatlarni qamrab oladi. Universalialar ikki ko'rinishda bo'ladi: deduktiv universalialar -shunday til xususiyatlariki, ular barcha tillarda uchraydi va aniq ifodalanadi. Bulargaasosan gaplarning har xil strukturaviy turlarining ishlatilishi kiradi; induktiv universalialar esa deyarli barcha mashhur tillarda mavjud. Xulosa qilib shuni izohlaydiki, Maqollar ta'rifi barcha xalq madaniyatiga mos kelishi va ularni qoniqtirishi kerak ekan. [4] Masalan: Love and cough cannot be hidden - Muhabbat va yo'talni yashirib bo'lmaydi va Kasalni yashirsang, isitmasi oshkor qiladi maqollari turli madaniyatga xos bo'lsa ham, ya'ni biri ingliz milliy madaniyatiga va ikkinchisi o'zbek milliy madaniyatiga oid til birikmalari bo'lsada, ulardagi mantiqiy mazmun deyarli bir xil ya'ni kasalni yashirsang isitmasi oshkor qiladi. Turli til va milliy madaniyatdagi universallik esa yuqoridagi maqollarda ochiq ko'rinishda turibdi.

#### **Xulosa:**

Demak maqollarning universal va milliy xususiyatlari egaligi haqida ko'p tadqiqotlar olib borilgan. Universal xususiyatlar maqollarning tuzilishida, bir ma'noviylik va ko'p ma'noviylikligida hamda mavzularida namoyon bo'lsa, buning sababi tarixiy rivojlanish, xalqaro aloqalarning kuchayishi va umumbashariy qadryatlarning o'sishi hisoblanadi. Milliy xususiyatlar - milliy fe'l-atvor, milliy ruh aksi bo'lib, muayyan bir etnosga tegishli xususiyatlardir. Muayyan bir etnosning yashash joyi, tarixi va milliyliigi kabi zaruriy qirralarini bilmasdan turib, uning maqollari mag'zini, ma'nosini tushunish mutlaqo mumkin emas. O'rganishlar natijasida biz maqollarni qanday to'g'ri tarjima qilishni va tarjima mahoratidagi muammolarni qanday oldini olish kerakligini o'rgandik. Shu jumladan yozuvchilarning tarjima ishlari bilan tanishdik.

#### **Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:**

1. Mahmudov N. - Tilning mukammal tadqiqi yo'llarini izlab...// O'zbek tili va adabiyoti.-Toshkent, 2012.-№5.-B. 3-16.[1]
2. Ahmedova Odinaxon Abdullaxon qizi. "Lingvokulturologiya tilning madaniy fenomeni sifatida". Xorijiy filologiya til • adabiyot • ta'lim ilmiy-uslubiy jurnali. 2019. -102-104.[2]

3. Teliya V.N. Russkaya frazeologiya: semanticheskiy, pragmaticheskiy i lingvokulturologicheskiy aspekti. - M.: Shkola "Yaziki russkoy kulturi", 1196-S.222.[3]
4. Пермяков Г. Л. Основы структурной паремиялогия. - Москва, 1988г [4]
5. Т. Mirzayev O'zbek xalq maqollari. - Toshkent: Sharq, 2012[5]